

RECENSIÓ

JOSEP M. MARQUÈS

Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533). Edició a cura de Christian Guilleré, Lleida, 2000, 746 p.

L'interès de l'edició del *Llibre Verd de la ciutat de Girona* és d'evidència immediata. Al marge de documents escadussers de diferents èpoques, el volum reflecteix les peticions gairebé continuades dels jurats de la ciutat a la cort reial i les respostes dels monarques als oficials que tenia a Girona, principalment al veguer i el batlle, sobre els mateixos afers, durant tot el segle XIV. Dels 376 actes editats, 339 pertanyen a la referida centúria. L'autonomia municipal, molt limitada, imposava un vaivé constant de gestions i respostes, de peticions i concessions. Els reis, i especialment Pere IV el Cerimoniós, donaren normes per al regiment de la ciutat, i les confirmaren o les rectificaren, a un ritme gairebé frenètic; el llibre en recull la col·lecció. Imposos i taxes, salaris de notaris i escrivans, carrers i forns de pa, jueus i cristians, mercats i comerç de teixits desfilen per aquestes pàgines en un mosaic calidoscòpic, i esbossen un quadre ple de vitalitat, construït sobre el fonament de la prosa administrativa de la cancelleria reial.

La qualitat general de la publicació és excel·lent. Els documents han estat presentats per ordre cronològic, transcrits en forma satisfactòria i precedits d'una important introducció i dotats d'índexs complets. La confecció del volum per part de Guillem de Quer i Ramon de Bruguera ha estat establerta documentalment i amb il·lustracions (p. 694-697); les darreres podien inserir-se a la introducció. L'estudi de la tipologia documental podia complementar-se indicant les diferències entre els privilegis i els altres documents emanats per la cancelleria reial. Un punt, però, ens troba discrepant; no es pot afirmar (p. 29) que “una butlla del papa Innocent” (Innocenci VIII) sigui “un fals”

sense demostrar-ho. De fet, la butlla presenta les característiques redaccionals i històriques pròpies d'un document autèntic, amb dos possibles errors; el del copista, que hauria afegit un *sexto* després del *nonagesimo* de l'any, i el de l'editor, que hauria transformat el numeral en un *nonagesimo* (v. Tarsicio de Azcona, "Reforma de las clarisas de Cataluña en tiempo de los Reyes Católicos", dins *Collectanea Franciscana* 27 (1957), 75-165). En canvi, sembla que es produí una falsificació quan (núm. 69) els jurats de Girona sostingueren que Pere II els havia concedit el 1284 de tenir sis jurats: no hem sabut trobar el corresponent capítol entre els del núm. 8.

Si com a ciutadà de Girona, puc saludar amb satisfacció el volum, com a editor de documentació medieval gironina, em congratulo amb els que l'han duta a terme. És ben possible que, encara que sigui signat pel professor Christian Guilleré, hi hagin intervingut diverses mans. Algú deu haver traduït la introducció, tot deixant-hi algun gal·licisme, com el d'*Arxius Catedralicis* (en majúscula) i *arxius diocesans* (en minúscula) de la nota 1: en català, el plural francès (*archives*) havia de passar al singular (*arxiu*). No manquen indicis que qui ha redactat els índexs i el responsable dels registres són persones distintes. Una mateixa persona no convertiria el *Berenguer Adam* de l'índex en *Berenguer Ade* (núm. 28, regist). Viceversa, hom troba persones amb cognom en el regist que el perden en l'índex, com el bisbe Arnau de Mont-rodon. Sigui com sigui, la recensió prescindeix d'autors i considera l'obra en si mateixa.

L'edició del text

Les transcripcions són precedides d'uns "Criteris de transcripció, normalització i referenciació". Sobre si han estat observades en la pràctica, s'escau alguna breu acotació.

La datació comporta la menció del lloc després de la data cronològica. Mentre al núm. 1 s'indica *sense lloc*, els núms. 3 i 4 es daten a Barcelona, sense que això consti al document. Hauria estat bo d'advertir que la notació de lloc l'afegeix l'editor. I més quan, com en aquests casos, és incerta, com ho mostra que el rei se servís dels gironins Gener i Bernat Esteve per expedir les escriptures, i que els testimonis són majoritàriament gironins. D'altra banda, el núm 25, que recull actes de tres dies distints, es presenta com a atorgat en una data única.

Un problema peculiar afecta l'ordenació cronològica. Fou molt comú que un determinat document de la cancelleria reial inserís literalment el tenor

d'un altre, anterior, a fi de confirmar-lo. Hauria estat possible (i nosaltres pensem que oportú) d'indicar en la sèrie cronològica l'existència autònoma del document inserit.

Hom promet als "Criteris" que els errors ortogràfics del copista s'indiquen en notes al final de cada document. La promesa no ha estat complerta. Si hom troba (pàgina 388 / línia 38) *in camera Timberiorum*, després d'haver llegit (386/27) *in camera Timbrorum*, té dret a esperar en aquest segon lloc almenys un *sic* de l'editor. El mot *scripsamus* (núm. 69, línia 6), si es troba a l'original, demana també un advertiment; en cas contrari, seria un indicatiu de cura menor en la transcripció. A 72/8 l'original té *imperiri* o *impetiri*? Si hi ha escrit *imperiri*, cal un *sic* a continuació. En cas contrari, posem l'error de transcripció al compte de l'editor.

Igualment s'hi promet de seguir els criteris actuals en la puntuació. L'ús de les comes ens sembla apropiat gairebé sempre. Entre les rares excepcions assenyalarem, per exemple, p. 389: *cum suo magnifico consilio in camera, scilicet alba*, on la coma havia d'anar després de *consilio*, i p. 390: *sub certis, scilicet formis*, on la coma havia de precedir el *sub*.

La sintaxi, sistemàticament respectada en la puntuació, presenta poques claudicacions. N'hi ha, però. Valgui a tall d'exemple, el núm 18: *Nos Iacobus... capitaneus generalis. Per nos et successores nostros...* El punt i majúscula separen ací inoportunament el subjecte i el verb de la frase. És inoportuna també la separació *ordinacionem ... observet. Quam* de 73/10. Una especial aglomeració de dissidències a la puntuació normativa es troba al núm. 359. També coixeja (p. 67/20-21) *denunciacionis et si vos...* Es tracta d'una clàusula d'evicció, sobre el text i la puntuació de les quals m'he explicat en un article a l'*Arxiu de Textos Catalans Antics*.

Poden presentar-se dubtes sobre la transcripció de paraules que posteriorment han derivat en paraula única; els "Criteris" opten en principi per mantenir la unitat de paraula. Al text, no obstant, s'hi constata alguna excepció, com *dum modo* per *dummodo*, *tantum modo* per *tantummodo* i *et si* per *etsi* (p. 662/23). Incorrectament, s'ha separat *decensive* a 80/4 i 7.

Utilitat de les referències d'un document a l'altre

Hom ha establert encara criteris dits de "referenciació". El mot fereix les orelles. Per referir una edició anterior de documents es troba (núm 3): "Ed. de la còpia C per Ferran Valls i Taberner, loc. cit., p. 128-129". Quin és el lloc

citat ací? Seria d'esperar que en algun indret es trobessin sistematitzades les referències bibliogràfiques de la dita "referenciació". L'índex general no les dóna. Cal suposar que es tracta de les notes de la introducció que refereixen anteriors edicions de documents (notes de la p. 33): una taula de sigles i de referències abreujades hauria estat benvinguda.

En canvi, un altra mena de referències ha estat omesa, i pensem que calia donar-la. Es tracta de les referències mútues entre documents.

1. Fou usual que la cancelleria reial, en comunicar una disposició que confirmava, modificava o anul·lava un privilegi anterior, la transcrivís sencera. Els exemples abunden en el volum, on es troba el privilegi i la seva confirmació o modificació. Així, el núm. 11, més que confirmar un privilegi sobre taxes es podia dir que confirma la concessió de 1286 (núm 10) de reduir els foriscapis reials al 10% del preu de venda. Al regest del núm. 34, tal com les descriu el privilegi de 1315, es podia afegir senzillament "(núm. 31)". És possible que l'editor es plantegés la hipòtesi de reproduir de nou un text que ja havia donat unes pàgines més amunt, o bé de remetre-hi. De fet, els textos han estat donats de nou. El que en tot cas s'esperaria és que en semblants casos el lector fos advertit que pot trobar el primer text més amunt. El núm. 55 reitera el núm 31; dins del núm. 61 es transcriu de nou el núm. 58. El núm. 75 reitera el 64. Manquen les remissions d'un a l'altre.

2. En altres casos, una disposició reial fa referència a una d'anterior sense transcriure-la, i l'anterior es troba reproduïda literalment. Tothom comprèn la utilitat d'advertir el lector que té a mà dins del volum el text que hom modifica o invoca per aplicar-lo. És lamentable, per tant, que no s'hagi inclòs aquesta informació. Prenem, per exemple, el regest núm. 22: "El rei Jaume II ... mana al batlle i al jutge que facin valer ... el privilegi concedit a la ciutat pels seus antecessors referent a la matèria". Es coneix avui, aquest privilegi? És editat en el present volum? L'usuari necessita aquesta informació. Realment, es tracta de l'anterior núm. 14, però això no ha estat dit. Si es vol continuar seguint pistes, el text del núm. 14 fa referència a una constitució donada pel rei Pere *in celebri curia Barchinone*. Cèlebre ho devia ser aleshores, avui és desconeguda. Tothom estarà d'acord que l'editor havia de cercar de quina constitució i de quines Corts es tractava i deixar-ho anotat.

Problemes de regestació

¿Quina és la importància dels regestos (als llatinistes ens agradaria de dir *regestes*, en femení) dins d'una edició de textos? Es pot opinar que és mínima, perquè allò que interessa és el text. I es pot considerar, d'un punt de vista contrari, que un bon regest és la clau que fa accessible el text a la majoria dels usuaris. Personalment considerem útils els regestos en la mesura que introdueixen realment un document i en reflecteixen el caràcter jurídic amb la màxima exactitud possible.

Per això és el cas d'evitar-hi expressions aproximatives i d'usar una nomenclatura constant. No es permet de traduir, per exemple, un *volumus*, *requirimus* o *monemus* d'autoritat per "pregar", ni un *processus* pot esdevenir en català un "memoràndum" (núm 68). Els regestadors haurien fet bé de traduir sempre el *cognoscere* per "judicar", i no pas per "informar-se" (núms. 35, 41). *Desistere* es tradueix en forma diferent al núm. 12 (greument inexacte) i al 13. No s'ha cercat una expressió actual per al català antic *tenir taula*, que consisteix a entaular una revisió dels actes d'una autoritat subalterna, tasca encomanada als "inquisidors de la taula" (núm. 218). Hi ha diferència entre un donatiu d'una ciutat i una "participació financera" (núm. 21). "El rei Pere III prega al bisbe de Girona Arnau de Mont-rodó que no interfereixi en les atribucions del batlle de Girona en relació a la tinença d'armes" (núm. 138) resumeix una lletra on el rei usa les expressions més fortes de *requirimus* et *monemus*; una versió semblant es troba als regests núms. 136 i 137. L'afer, però, no es refereix a la tinença d'armes (sobre la qual ignorem les atribucions de l'oficial reial), sinó al fet d'haver-les pres a un clergue que en portava de nit pels carrers de la ciutat, cosa que, efectivament, era de competència del batlle, com constava per un recent pregó. Seria més precís, per tant: "El rei Pere III requereix el bisbe de Girona que no pertorbi les facultats del batlle reial de Girona sobre el port d'armes pels carrers de la ciutat".

Una ordre al batlle de Girona: *quatenus dictos cives non permittatis super predictis gravari, molestari seu modo aliquo impediri quin blada sua intus vel extra civitatem predictam quo voluerint molere possint, si ita antiquitus et hactenus extitit usitatum* (núm. 139) es transforma al regest en: "mana al batlle que no impedeixi als seus ciutadans que no poden fer moldre el blat dins la ciutat o als afores, que el molguin on ells vulguin tal com era costum". En el text, el costum és una condició, i al regest, un fet; en el text, el batlle ha de protegir els ciutadans de molèsties; al regest, no ha de posar des-torbs. La versió resulta, per tant, excessivament aproximativa.

L'exigència de rigor s'estén als temps del verb —*fuertunt nobiscum* no és “acompanyen”, sinó “acompanyaren” (núm. 23)— i a precisar el destinatari d'un document, quan aquest és concret i determinat. El rei no mana “als seus oficials”, sinó al seu procurador al regne de València (núm. 34).

La comprensió dels textos i el seu resum en regests

Entrem en la part més problemàtica de la nostra lectura de l'edició del Llibre Verd. En la regestació de documents apareixen conceptes que, o bé no es troben al text, o bé fins i tot contradiuen els mateixos textos que resumeixen. És legítim de preguntar-se en aquests casos si l'autor del regest entenia allò que llegia.

Núm. 1: “El comte de Barcelona [del qual no es fa el nom, mentre que altres regests afegeixen títols a l'atorgant]... eximeix de cugúcia i de força, permet el rescat en plata de les noies.” El document concedeix que els seus destinataris puguin pledejar en mà del batlle reial a Osor, concepte no reflectit al regest, i afegeix: *de hoc non possimus vobis aliquam facere forciam*; la concessió principal és la del lloc del tribunal. El “rescat” és la remença, per la qual es pagaran al rei dos sous, sense especificar si en plata o en altra mena de moneda.

Núm. 19: “abandoni tot salari”, en el regest torça el sentit de *salario consueto tantum modo* [sic] *sit contentus*.

Núm. 40: “que derrueixi les forques”. El text no cita forques, sinó per dues vegades un costell. Penjar a la forca era privatiu de la jurisdicció alta; lliigar al costell podia fer-ho el titular d'una jurisdicció baixa.

Núm. 41: “El rei Jaume II, instruït sobre els perjudicis patits dins la vegueria de Girona, mana al jurista Ramon Calvet que trobi la manera de posar-hi remei.” De quins perjudicis es tracta i qui els patia? La carta reial s'adreça ben explícitament al veguer de Girona i Besalú, i no a Ramon Calvet. Constata que els veguers no exerceixen la jurisdicció reial en llocs on anteriorment l'havien exercit i li ordena d'usar-ne allí. La missió encomanada a Calvet és de *cognoscere*, és a dir, de decidir judicialment encara que de forma sumària els casos on es produeixi dubte de si un lloc és o no de jurisdicció reial. Calvet, per tant, no ha de trobar remeis, sinó de prendre informació i resoldre.

Núm 45. “El rei Jaume II mana al veguer de Girona que prohibeixi tot comerç de vitualles en període de penúria.” La carta reial s’adreça *fidelibus suis universis et singulis hominibus locorum omnium et singulorum constitutorum in vicaria Gerunde et Bisulluni et baiulis eorumdem*. Del veguer, fins ací, ni un mot. A continuació els recorda que el veguer i el batlle de Girona, en ocasió de la penúria present, es proposen d’ordenar, no pas la prohibició de comerç de vitualles, sinó de *non extrahendis victualibus*, és a dir, que no s’exportin. Els veïns de Girona podien continuar comprant-les i venent-les, d’acord amb el seu interès. I allò que mana el rei és que l’ordenació que es publicarà sigui observada *usque ad proximas instantes messes*, fins a la propera collita.

Núm 48. “El rei Jaume II mana al batlle Ultra Xixona que vetlli perquè s’apliqui la franquesa d’almoixerifat als ciutadans de Girona.” El batlle no porta cap nom atrabiliari: resulta ser *baiulus in parte regni Valencie ultra Sexonam*. Rep dues ordres: *quatenus significetis nobis in scriptis*, o sia, d’informar, i no pas de “vetllar”. Ha de dir al rei quins són els drets d’almoixerifat i quines raons té per no concedir franquícia als gironins.

Núm. 304. “El rei mana al veguer, batlle i altres oficial de la ciutat que no facin sonar les campanes en temps de guerra en cap lloc de la vegueria, i revoca el que havia estat disposat anteriorment.” El text no conté cap prohibició de sonar campanes. El problema a afrontar consistia en el fet que certes persones que havien d’anar a l’exèrcit se n’excusaven al·legant que havien de sonar les campanes a la seva parròquia, i deien tenir aquest encàrrec (*commissio*) precisament del batlle general. El rei prohibeix, per tant, que es faci cas de tals encàrrecs del batlle (*quatenus tales commissiones nullatenus observetis*), els revoca, i ordena que el mateix batlle general *de talibus se nullatenus intromittat*. És difícil d’imaginar una traducció llatina tan extravagant: no obstant s’ha produït, s’ha publicat l’any 2000 amb prestigiosos patrocinis acadèmics i institucionals, i es pot llegir a les pàgines 484-485 del volum.

Sobre alguns registos més excepcionals

Hauríem d’aturar-nos en alguns textos introductoris de documents de particular discrepància respecte de les escriptures. Ens allargariem molt si els analitzéssim tots. El lector que tingui lleure es pot entretenir, per exemple, en

la funció de l'arbitratge referit al núm. 18, o en l'home propi de Francesc Gironès que donà peu al núm. 64.

El regest del núm 25 és redactat així: “Berenguer Adam, escrivà de la cort reial de Girona, refusa observar certes decisions preses pels jurats i prohoms de la ciutat de Girona, concernents al salari dels escrivans i de les escrivanies de Girona que li han estat presentades per Jaume Tresfort, notari substitut de Girona, a petició del veguer i el batlle, i fa apel·lació al rei”.

El text conté tres actes. Pel primer, atesa una apel·lació anterior de l'escrivà (i per tant, no seria exacte de resumir el document dient que “Berenguer Adam apel·la”), el sotsveguer i el batlle reials li intimen ordre de llogar tres escrivans. De salaris no se'n discuteix. Pel segon, Berenguer Adam es ratifica en la nul·litat de les ordinacions, protesta de l'ordre dels oficials de dur-les a la pràctica, i reitera l'apel·lació. Pel tercer, els oficials reials, després de llargues al·legacions, accepten de donar curs a l'apel·lació.

Com resumir aquesta sèrie d'actes? Una forma breu però adient al que hom llegeix en l'escriptura, seria: “El veguer i el batlle de Girona, atesa l'apel·lació de l'escrivà de la cort reial Berenguer Adam contra les ordinacions dels jurats i prohoms de la ciutat sobre el salari i el nombre dels escrivans de la mateixa cort, després d'intentar per via coactiva que les dugués a la pràctica, accedeixen a donar curs a la referida apel·lació”. D'on consta que el protagonista principal del document no és l'escrivà, que només es ratificà el dia 20 de febrer en els seus propòsits, sinó els oficials reials, que acabaren agemolint-se. Cert que un document posterior (núm. 26) ens informa que el rei féu costat als seus representants a Girona, i ordenà que els escrivans fossin tres. No obstant, l'escriptura núm 25 ni és principalment una apel·lació, ni té com a principal actor Berenguer Adam.

També és sorprenent el regest del núm. 259: “El rei Pere ordena als síndics de la ciutat de Girona que prestin homenatge i fidelitat al duc de Girona i al seu procurador Bernat de Cabrera, malgrat les temptatives dels síndics d'evitar-ho, i que conservin els documents concernents a la creació del ducat i a l'educació del duc”. Efectivament, els síndics són ja a Perpinyà, a la cambra blanca del castell reial, on s'ha reunit el consell regi. S'han proveït de poders dels jurats de la ciutat, i actuaran en l'àmbit de la comissió que els ha estat conferida. Han d'assabentar-se de la voluntat reial? Han de moure temptatives d'evitar allò que venen a fer? Res d'això: encara que es reiteri una ordre que coneixen prou, són ells els protagonistes. Els síndics de la ciutat presten homenatge de fidelitat al duc de Girona, heus ací el que succeeix; i si es vol es pot

afegir que ho fan requerits pel rei. Les temptatives no pretenen evitar res: abans de jurar fidelitat al fill, han de pregar el monarca que els alliberi del jurament semblant que tenen fet al pare, tal com ell mateix els ha indicat anteriorment. Prec i alliberament tenen lloc sense temptatives. Pel que fa a la “conservació dels documents concernents a la creació del ducat i a l’educació del duc”, no n’hem sabut trobar en aquesta escriptura ni rastre. El que prometeren és: *quod servabunt omnia et singula contenta in dictis instrumentis superius designatis, tam ducatus et donacionis quam comande seu educacionis*. Van prometre, doncs, no pas fer d’arxivers, sinó de súbdits, i van oferir obediència, no pas custòdia.

Els dos registres darrerament analitzats, per la seva divergència respecte del text que haurien de resumir, constitueixen una tara important de l’obra i en disminueixen el prestigi acadèmic que els ciutadans de Girona li desitjàvem.

Índexs

Tot i la cura evident amb què han estat elaborats, s’han deixat sense resoldre alguns cognoms de dignataris eclesiàstics. *Arnau, bisbe de Girona* és Arnau de Mont-rodon, com es fa constar al registre del núm. 138. En canvi, a *Mont-rodon, Arnau de*, no hi és indexat. Sabem la dificultat que comporta de vegades d’identificar-los; però quan els episcopologis solventen la dificultat, sembla oportú de servir-se’n. Igual succeeix amb el nom del papa Innocenci (VIII), convertit indegudament en *Innocent* al corresponent registre (núm. 359, tot i que l’índex convida a trobar-lo al núm. 360)

S’han deixat en llatí els cognoms *Bassia*, que sembla ser *Bassa, Hocto*, probablement *Ot* o *Otó, Uixó*, que és *Oix*. Proposem de corregir *Badós* en *Bedós; Box*, en *Boix; Boxols* en *Boixols; Castelló* en *Castell*, perquè procedeix de la llatinització *Castello*; (el català *Castelló* es llatinitza *Castilio*); *Durfort* en *Durfort; Guarnau* en *Gornal* (el topònim roman a Girona); *Marcia* en *Marzà* (poble de l’Empordà); *Munió* en *Muñoz; Portaiqüera* en *Portaguera; Provincial* en *Provençal; Sabadia* en *Abadia; Sallefort* en *Saifores* (llatí, *Salleforis*) i *Serià* en *Sarrià*, tot constatant que s’han resolt encertadament llatinitzacions prou difícils. I ens agradaria que es plegués de convertir els Monell de Bàscara (Berenguer, núm. 30, registre —correcte a l’índex—; Jaume, núm. 305) en *Monells*.

Quant a l’índex de topònims, molt satisfactori i completat amb la indicació dels municipis actuals, només advertim de corregir *Riudevits* en *Palol de Revardit* i *Sant Pere d’Auirà* en *Osor*.